

CZU: 821.135.1(478)-1 Vieru

EMINESCIANISM DE ESENȚĂ ARHETIPALĂ ÎN CREAȚIA LUI GRIGORE VIERU

Dorina ROTARI*Universitatea de Stat din Moldova*

Eminescianismul creației vierene se manifestă atât explicit, prin prezența unor constante poetice din opera predecesorului, cât și latent, având ca suport elementele „ontologiei arhaice” valorificate de ambii scriitori. Astfel, se poate vorbi despre un eminescianism de sorginte arhetipală, rezultat al reactivării poetice a unor „imagini primordiale” circumscrise imaginarului colectiv, geografiei mitologice și viziunii mitice (orifice), care generează filiații ontopoetice, susținând impresia de „revenire” a precursorului.

Cuvinte-cheie: *eminescianism, relații intra-poetice, ontologie arhaică, geografie mitologică, orfism.*

EMINESCIANISM D'ESSENCE ARCHETYPIQUE DANS LA CREATION DE GRIGORE VIERU

L'«eminescianisme» de la création de Grigore Vieru se manifeste à la fois explicitement, par la présence des marques spécifiques à l'oeuvre du précurseur, et latent, ayant comme support les éléments de l'«ontologie archaïque», illustrés par les deux auteurs. On peut parler d'un «eminescianisme» d'essence archétypique, le résultat de la réactivation poétique des «images primordiales» circonscrites à l'inconscient collectif, à la géographies mythologique et à la vision mythique (orphique), qui génèrent des similitudes ontopoétiques, créant l'impression de «retour» du précurseur.

Mots-clés: *«eminescianisme», relations intra-poétique, ontologie archaïque, géographie mythologique, orphisme.*

Mentor al generației șaizeciste din Republica Moldova („generația cea mai eminesciană din întreaga literatură română”, după Mihai Ungheanu), Grigore Vieru instituie o relație „intra-poetică” specifică cu Eminescu, afirmată manifest, prin „întoarcerea” programatică la marele precursor, dar și latent, prin asimilarea modelului într-o zonă de profunzime, care generează o formulă poetică similieminesciană. În termenii lui Harold Bloom, această tip de relație este desemnat prin termenul *apophrades*, definind o mișcare revizionistă care oferă „senzația de revenire a precursorului”, dar nu o reîntoarcere intactă, ci adaptată noilor imperative și într-o textură poetică nouă, originală: „Morții cei puternici se reîntorc, dar în culorile noastre și vorbesc cu vocile noastre, cel puțin în parte, cel puțin în anumite momente...” [1, p.189]. Impresia de „revenire a precursorului” este susținută de diverse dimensiuni ale creației vierene: viziunea ontopoetică, structura imaginarului și chiar muzicalitatea similieminesciană.

Cum *apophrades* este un raport revizionist asumat și totodată inconștient, considerăm că eminescianismul vierean este nu doar rodul reiterării și resemantizării structurilor poetice eminesciene, ci și expresia unui proces latent, de sorginte arhetipală. În consens cu ideea fondului imaginar colectiv a lui Jung, se poate admite că afinitățile de viziune în creația celor doi poeți sunt determinate de reactivarea unor „imagini primordiale”, arhetipuri, prezente latent în straturile de adâncime ale ființei, ca „modele fundamentale ale comportamentului instinctiv” [2, p.23] și repere ale procesului simbolic. Ideea „complexului inconștient” cu impact asupra „structurii stilistice” a creațiilor unei colectivități este promovată și de filosoful român Lucian Blaga prin conceptul de „matrice stilistică”, ce implică o serie de „factori, agenți, potențe, determinate”: „orizontul spațial și orizontul temporal al inconștientului; accentul axiologic; atitudinea anabasică, catabasică (sau neutră); năzuința formativă” [3, p.140].

În corelație cu aceste perspective exegetice, care consună în afirmarea unui substrat inconștient ce fundamentează creațiile literare ale unei colectivități, este și viziunea lui Vasile Tonoiu despre „ontologia arhaică”, definită ca „o viziune asupra lumii și a omului, care se constituie și se exprimă în și prin modalități proprii – mit, imagine și simbol, rit... –, creații spirituale și practic-spirituale care codifică și semnifică, în felul lor, marile tipuri de situații socio-umane și existențiale” [4, p.202]. Aceste manifestări ale ethosului, condensate în simboluri cu valoare existențială, devin mai relevante în circumstanțe istorice/culturale cruciale, fapt ce dezvăluie valoarea lor compensativă.

Situat într-un moment de criză identitară și culturală, poetul Grigore Vieru (re)descoperă, prin prisma creației eminesciene, „ontologia arhaică” ce fundamentează o viziune primară asupra lumii și a omului, ca

motivație pentru instituirea unui sens ontologic și pentru realizarea unei comunicări cu sine și cu Lumea. Astfel, arhetipalitatea și eminescianismul constituie fundamentul creației viereane, cele două componente fiind, la rândul lor, în relație de interdependență, căci opera lui Eminescu descinde din aceeași „ontologie arhaică” românească, devenind, prin urmare, un model radiant, o filieră de asimilare a acesteia pentru poeții de mai târziu. Lucian Blaga semnala, în acest sens, relația dintre determinatele stilistice eminesciene și cele ale spiritualității românești: „În fața operei lui Eminescu trebuie să ținem, ca în fața operei niciunui alt poet român, de «inconștient» și de «personanțele» acestuia. (...) În inconștientul lui Eminescu întrezărim prezența tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular, doar altfel dozate și constelate, din pricina factorului personal” [3, p.311-312].

Consubstanțialitatea dintre cele două „izvoare” ale creației viereane a fost semnalată și de exegetul Mihai Cimpoi, care, în magistralul studiu *Grigore Vieru – poetul arhetipurilor*, percepe poezia viereană ca o „expresie a originarului, arhetipalului, naturalului”, alimentată, totodată, de un eminescianism „învederat în sincronizarea perfectă a mișcărilor sufletești cu mișcările naturii (...), regresivitatea spre universul matricial al copilăriei în care se aude suflarea veciei și se profilează chipul alb-duminical al casei măicuței și în care izvoarele sunt oglinzi ale vechimii, în veghea universală a verdelui (*Un verde ne vede*)” [5, p.135].

În acest context, tentația viereană de a reitera viziuni/principii arhetipale – viziunea mioritică asupra vieții și a morții, dorul, ca emblemă a modului românesc de a fi, omniprezența spiritului sacru, feminitatea/maternitatea identificată mitic cu Universul, iubirea, ca principiu armonizator al ființei și Universului, mito-poetizarea copilăriei, ca stare paradisiacă etc. – se revendică, în egală măsură, din „ontologia arhaică” românească și din modelul eminescian (fundamentat, la rândul-i, pe aceasta). De remarcat că, în cazul lui Eminescu, manifestările ontologiei arhaice sunt în corelație cu „modelul cosmologic platonician”, structura platoniciană a acestei ontologii „primitive” fiind semnalată de Mircea Eliade [6, p.38], iar ulterior argumentată de exegeta Ioana Petrescu, care precizează că modelul dat „satisface structurile mitice arhetipale ale gândirii noastre” [7, p.18] și este „adoptat” de Eminescu în virtutea adecvării lui la sensibilitatea și gândirea mitic-metafizică.

Răvnind ca și precursorul „abolirea timpului profan, a duratei” (intrinsecă ontologiei primitive) [6, p.39] și accederea la originar (or, ființa umană poartă cu sine nostalgia originarului, a unui sens ontologic al vieții și al morții), Grigore Vieru proiectează liric descinderea într-un timp arhaic, care-și pierde rădăcinile în mit, și într-o lume paradisiacă, care tănuiește adevărul primordial, asociate *copilăriei* arhetipale, „marei arhetip al vieții începând” [8, p.130], spre care se îndreaptă visătorul și copilul din ei înșiși, oferindu-le imagini ce constituie o sursă a *reveriei* poetice („Poezia mea de-acolo pornește, din copilărie”). Acceptând teza lui Bachelard din *Poetica reveriei* despre permanența „unui nucleu de copilărie” în sufletul omenesc, „care nu capătă realitate decât în momentele sale de iluminare – cu alte cuvinte, în momentele existenței sale poetice” [8, p.291], se poate afirma că ambii scriitori *reimaginează* (în termeni bachelardieni), pe cale poetică, o copilărie arhetipală, proiectând un topos sacru, cu valențe inițiatice, tutelat de geniul naturii protectoare, în care eul-copil trăiește organic starea de natură (ca stare primară a ființei), se reflectă narcisic în lumea-oglină (redată simbolic prin imaginea *stelei, lacrimii, izvorului* etc.) pentru a capta esența lumii (ca experiență ontologică inițiativă), asumându-și, în cele din urmă, un statut semilidemiurgic („fiul cosmosului”, după Bachelard [8, p.104] sau „mic Demiurg”, în formula lui Mihai Cimpoi [5, p.84]) și recreând Universul după un model propriu („Iar acuma / Pot să merg acasă – / Am făcut pădurea / Mai frumoasă”). Viziunea mito-poetică a copilăriei din creația lui Vieru are o valoare compensativă, în contextul copilăriei dramatice pe care a trăit-o scriitorul, dar și al crizei ontologice resimțită de acesta („Pictază-mi o miriște. / Mi-e dor de copilărie. / De Prut. / De liniște”), generând o trăire interiorizată a lumii înconjurătoare asemănătoare percepției infantile a lumii („Ca un copil aștept dimineața / Până la lacrimi mi-e dragă viața”).

De altfel, sinceritatea trăirii (comparabilă cu cea a omului arhaic) este un semn definitoriu al modului liric vierean, circumscris de critica literară ipostazei lui *homo religiosus*. Mihai Cimpoi semnaleză prezența acestui „spirit religios” în creația lui Grigore Vieru, prin care poetul „aparține unei mitopo(i)etici a divinului consubstanțial” [5, p.5]: „Nu voi mărirea lumii / Veștedul ei laur, / Ci-apropie-mă / Ție / Pe de-a-ntregul, / Doamne, / Să mă topesc în corul / Stelelor de aur”, identificând realitatea cu un spațiu al sacralității și exprimând în raport cu acesta o continuă emoționalitate.

„Gândirea divină ca substrat al existenței lumilor” și „consubstanțialitatea” gândirii umane cu cea divină [7, p.22, 52] sunt intrinseci și viziunii eminesciene din prima etapă de creație (subsumată „modelului cosmologic platonician”), poetul romantic *sacralizând* lumea în consens cu viziunea sa mitic-metafizică, fapt ilustrat

de omniprezența determinativului *sfânt*, atribuit tuturor elementelor naturii: *luna, soarele, stelele, raza, pământul, teiul, izvoarele, marea, iubirea, mormântul mamei* etc.

Spre deosebire de Eminescu, care va ilustra ulterior o viziune a rupturii ontologice, Grigore Vieru va tinde constant să (re)instaleze un univers armonios. Însemne ale sacralității poartă, în creația viereană, *copilăria*, ca spațiu paradisiac; *satul*, investit cu valențe mitice/metafizice și favorizând alunecarea în veșnicie; *casa părintească*, circumscrisă simbolisticii „centrului” („zona sacrului prin excelență”, după Mircea Eliade [6, p.23] și având statut de *axis mundi* pentru ființa viereană; *mama*, ca principiu întemeietor al ființei și al Universului; *iubirea*, echivalentă cu ființarea și conferindu-i acesteia sens (*Fiindcă iubesc*); *limba/creația*, ca rostire sacră a ființei etc. Re-sacralizarea lumii își revendică, astfel, o valoare ontologică, exprimând nostalgia Ființei și asiprația de a restitui armonia și puritatea lumii, în consens cu teza lui Vasile Tonoiu că „pentru omul religios revelația spațiului sacru are o valoare existențială” [4, p.336].

Universul cu coordonate sacre edificat de poetul Grigore Vieru este tutelat de prezența *mamei*, arhetip ontologic fundamental ce sugerează geneza ființei și a întregului cosmos, constituind însăși „rațiunea de a fi a Universului” (Mihai Cimpoi): „Mamă, / Tu ești patria mea!”. La nivel inconștient, eul vierean revendică în ființa mamei starea paradisiacă, preființială, care, la Eminescu, este proiectată în ipostaza, mai generală, a *feminității*, cu statut de „gemene” (jumătate), aptă a asigura râvnita reîntregire a ființei și revelația unității primordiale. Viziunea este în concordanță cu manifestările „ontologiei arhaice”, căci, potrivit lui Mircea Eliade, „riturile matrimoniale au și ele un model divin și căsătoria umană reproduce o hierogamie, cu deosebire uniunea Cerului cu Pământul” [6, p.28]. Corelația dintre cele două principii feminine (*mama* și *iubita*), ce mediază relația cu Absolutul (conturată în textul eminescian *O, mamă*), este reiterată și în creația lui Vieru („Pe drum alb, înzăpezit, / Pleacă mama. / Pe drum verde, înverzit, / Vine draga”), criticul Mihai Cimpoi subliniind, în ordinea dată, că „aspirația spre trăirea maternă sau cea erotică plină trădează o eminesciană aspirație spre absolut [5, p.135].

Surprindem, de asemenea, esența metafizică a iubirii în creația celor doi autori, investită cu valoare ontologică, revelatorie a ființei, așa cum sugerează *Luceafărul* eminescian sau viereanul *Fiindcă iubesc* (poem ce conține „nexul causal al lirismului lui Vieru”, căci „«a iubi» înseamnă, de fapt, «a ființa», iar «a te exprima» e echivalent cu «a trăi» întru ființă” [5, p.71]), dar și cu funcție (re)întemeietoare, întrucât reface mitul genezei, (re)instaurând unitatea primordială, preființială („Două inimi când se-mbină, / Când confund pe tu cu eu, / E lumină din lumină, / Dumnezeu din Dumnezeu”; la Vieru „Îngroapă-mă-n lumina / ochilor tăi, / femeie de pe urmă, / femeia mea dintâi”. *Când*). În același context, pierderea/neîmplinirea iubirii provoacă sfâșierea ființei, instituind o tensiune ontologică de esență tragică (*Floare albastră* de Eminescu și *Pădure, verde pădure* de Grigore Vieru ș.a.).

Sorginta arhaică se resimte și în viziunea celor doi scriitori asupra morții, ca predestinare ontică, transcendere spre unitatea cosmică, care generează resemnarea mioritică din *Mai am un singur dor* de Eminescu sau *Metaforă* de Grigore Vieru („Și nu există moarte! / Pur și simplu cad frunzele / Spre a ne vedea mai bine / Când suntem departe”). Acest comportament specific omului primitiv (constant la Vieru, substituit la Eminescu de o atitudine nihilistă, de esență modernă) are un sens revelator, fiind „regizat, cum susține Mircea Eliade, de credința într-o realitate absolută ce se opune lumii profane a «irealității» (ea este «irealul» prin excelență, increatul, inexistentul: neantul)” [6, p.90]. Ideea o atestăm atât în creația eminesciană („căci eternă-i numai moartea / ce-i viață-i trecător”. *Memento mori*), cât și în cea viereană („Te-ai scufundat / În veșnicie”. *Litanii pentru orgă*).

Această atitudine existențială nu exclude însă suferința și sentimentul tragic, alimentat de thanaticul amenințător și devastator, care distruge coerența ființei și a lumii (*Mortua est!* de Eminescu, *Litanii pentru orgă* de Vieru). În interpretarea criticului Mihai Cimpoi, eul vierean „este profund marcat și de o puternică conștiință a tragicului”, dar totuși neliniștea acestuia nu este una „metafizică, ci psihologică, profund sufletească” [5, p.28]. Dacă miza supremă a „omului eminescian” (sintagma lui Mihai Cimpoi) este revelația unui sens al vieții și al morții, prin asumarea unei conștiințe tragice manifestate ca act de gândire („Ca s-explic a ta ființă de gândiri am pus popoare”. *Memento mori*), atunci „omul vierean” se situează (cu unele excepții, atestate în *Litanii pentru orgă*) mai aproape de viziunea arhaică, care presupune a accepta și a „suportă” suferința „pentru că nu este absurdă” [6, p.98], ci are un sens ontologic înscris în însăși condiția de a fi. Astfel, „omul eminescian” și cel vierean pendulează între două ipostaze: pe de o parte, asumarea conștiinței, interiorizată a condiției de a fi sub semnul limitei și al morții (specifică spiritului modern), pe de altă parte, tentativa de a se

sustrage duratei, „istoriei” (în spiritul comportamentului arhaic), prin repetarea unor gesturi arhetipale care îi proiectează *in illo tempore*.

În consens cu presupuziția despre existența unui eminescianism de sorginte arhetipală în creația lui Grigore Vieru, generat de amprenta latentă a „ontologiei arhaice” („matricei stilistice”, în termeni blagieni), confluențele la nivelul structurii imaginarului și a configurării spațiului poetic pot fi explicate și prin rezonanța „orizontului spațial al inconștientului” care stă, potrivit lui Lucian Blaga, „la baza așa-zisului sentiment spațial specific al unei culturi sau al unui complex de creații spirituale, individuale ori colective” și „poate dobândi rolul de factor determinant pentru structura stilistică” a acestora [3, p.64, 163]. În ordinea dată, filosoful român postulează două concepte care definesc cadrul inconștient al existenței românului: „spațiul mioritic”, ca „spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat, și înzestrat cu specifice accente ale unui anume sentiment al destinului” [3, p.165], și „geografie mitologică” prin care desemnează coordonatele simbolice ale satului arhaic („situat în centrul lumii” și prelungindu-se „în mit”), dar definitoriu pentru un întreg spațiu autohton investit cu valoare sacră, arhetipală. Cum susține și exegetul George Popa, spațiul constituie pentru român o componentă intrinsecă a ființării sale, devenind, „printr-un proces de transsubstanțiere psihică”, „orizont al sufletului”, „un element indisolubil al *condiției de a fi*” [9, p.39]. „Sentimentul spațiului”, ce caracterizează sufletul românesc, determină configurarea unei geografii spirituale, cu valențe mitice, care generează filiații la nivel de imaginar în creația scriitorilor români.

Exponent al acestei „geografii mitologice” (ca și precursorul Mihai Eminescu), poetul Grigore Vieru relevă în expresie lirică o relație particulară cu elementele ei, fapt ce asigură dialogul semnificațiilor simbolice în creația celor doi autori. Poezia viereană include un spectru larg de repere spațiale ce definesc topografia mitologică autohtonă, scriitorul contemporan reiterând și redimensionând valențele lor poetico-filosofice consacrate atât de creația populară, cât și de cea eminesciană, într-o simbioză originală din care nu lipsesc conotațiile poetice viereane. Relevantă este imaginea simbolică a *codrului* vierean în care se împletesc sugestii revendicate din ambele surse – spațiu primordial care conservă timpul mitic; topos magic, care asigură derealizarea, transformând visul în realitate și realitatea în vis; spațiu al permanenței și rezistenței în fața timpului; liman al liniștii și singurătății; martor și ocrotitor al cuplului de îndrăgostiți –, devenind o prezență cvasimitică cu valoare protectoare („Mă rog de tine, codru - / Căci anii tăi tot fi-vor / Cuprinde-i cald ființa / Și-o apără de vifor”) sau inițiativă (ca spațiu al căutării iubirii și al sinelui: „Draga i-a fugit cu altul. / S-a ascuns în codru. UUU! / El a smuls pădurea toată, / Însă n-a găsit-o, nu”) etc.

Înrudirea celor două sensibilități poetice, prin raportarea la aceleași repere spațiale, determină unitatea de viziune și asupra unui alt element constitutiv al toposului mitopoetic eminescian și vierean – *izvorul*. Simbol al începuturilor, al permanenței și germinării continue în plan ontologic și creator, el reprezintă „o paradigmă a eternității eminesciene” [9, p. 279], păstrând aceleași valențe și în creația viereană („Toate se schimbă în viață, / Numai izvorul nu”), unde sugerează primordialul, forța germinativă a universului („La munte izvorul / Din cer izvorăște. / Ca sufletul mamei, / Ca sfântul ei grai”) și eternizarea ființei („Și eu în / Adâncu-i cel rodnic / Ca-n lumina ochilor tăi / Fără de moarte mă văd”. *Poem în munți*). Consubstanțialitatea (de esență folclorică și eminesciană) cu natura este redată și în creația poetului contemporan („M-am amestecat cu dorul / Ca sângele cu izvorul. / M-am amestecat cu tine / Ca ce trece cu ce vine”), unde *izvorul* sugerează aspirația de împlinire a ființei prin iubire, iar „amestecul” este „o revelație, e un act de conștiință” [10, p.58].

Emblematică, în poezia lui Eminescu și Vieru, este și imaginea *arborelui* cu valențe sacre (*teiul, salcâmul* etc.), dezvoltare simbolică a arhetipului consacrat „Arborele Cosmic”, circumscris de Mircea Eliade „simbolismului Centrului”, prin faptul că „susține ca o axă cele trei lumi” – Cerul, Pământul și Infernul [11, p.54], dobândind, prin urmare, un sens ontologic. Atributele sacralității și statutul de axis mundi al *arborelui*, revendicate din „ontologia arhaică” și redimensionate în lirica eminesciană – unde se conjugă cu experiența inițiativă („Alături teiul sfânt mi se deschide”. *Fiind băiet păduri cutreieram*), cu valoarea ontologică a iubirii (în lirica erotică), cu experiența thanatică (în poezia *O, mamă*) etc. –, se regăsesc și în universul liric vierean, arborele sacru (*teiul*) fiind un element al spațiului în care se desfășoară ceremonialul iubirii („Sub un tei ce înflorește / Ea, frumoasă, mă privește”. *Femeia, teiul*), dar și un axis mundi în „topografia mitică a universului” (sintagma Ioanei Em. Petrescu [7, p.46]).

Dialogul poetic instituit de Grigore Vieru cu „geografia mitologică” românească este determinat și de criza identitară cu care se confruntă omul și poetul Grigore Vieru, căci, așa cum susține Lucian Boia (*Istorie și mit în conștiința românească*), „mitologia de ordin geografic” este în corelație directă cu arhetipul esențial

al unității naționale: „dacă națiunile sunt predestinate, atunci trebuie să existe și o predestinare geografică, un spațiu bine definit, jalonat de frontiere evidente, care le-ar fi dintotdeauna rezervat” [12, p.218]. Cercetătorul relevă, la acest capitol, existența unor figuri-cheie ale imaginarului geografic românesc: Dunărea, Nistrul, Tisa, Carpații, concluzionând că, „în varianta românească, munții unesc, iar fluviile despart” [12, p.219]. Astfel, se explică reiterarea constantă, în poezia viereană, a unei trăiri dramatice a experienței *limitei/marginii*, precum și raportarea la *Centru*, ca reper al culturii și identității naționale („Din Basarabia vă scriu, / Dulci frați de dincolo de Prut. / Vă scriu cum pot și prea târziu, / Mi-e dor de voi și vă sărut”. *Scrisoare din Basarabia*); precum și osmoza cu matricea, ca asumare a destinului etnic și ființial („Și sânt dat și locului/ Ca lumina – focului”. *Doina*).

Deschiderea celor doi creatori români spre „ontologia arhaică” (tăinuind un model ființial originar și o spiritualitate organică) are o valoare compensativă, complinind criza realului și favorizând identificarea unor repere ontologice și poetice necesare pentru a institui un sens de a fi în lume a ființei.

Senzația de „revenire a precursorului” (Eminescu) resimțită în opera poetului contemporan este susținută și de armonia muzicală, similieminesciană, cu tot registrul de semnificații pe care aceasta le implică, întrucât „forma unui vers induce (...) un ritm specific al reprezentărilor” [13, p.121]. Știind că armonia, ca marcă a eminescianismului, este circumscrisă tentației eului creator de a reinstitui prin limbaj poetic armonia cosmică și unitatea primordială a ființei cu Lumea, fiind alimentată de adâncurile subconștientului creator (George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*), de „muzica sferelor” (Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, 1978), de reminiscențele mitului orfic, care străbat întreaga creație a poetului (fapt accentuat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga în *Eminescu, cultură și creație*, de Ion Itu în *Orfismul eminescian*, de George Lateș în *Mihai Eminescu – orfism și gnomism etc.*) –, putem admite că filiațiile dintre poezia eminesciană și viereană se revendică din acea zonă a tensiunilor lirice și a viziunilor poetice asemănătoare, a modului de asumare a limbajului de către eul creator.

Alături de „ontologia arhaică” și „orizontul spațial al inconștientului”, cu impact asupra imaginarului și viziunii celor doi poeți români, valoare modelizantă are și *spațiul sacru al Logosului românesc*, iar în sens larg *spațiul Logosului* în general, marii creatori din toate timpurile asumându-și puterea creatoare/transfiguratoare a cuvântului (revelator al *ființei*), pentru a dezvălui interogațiile existențiale și raporturile ființei (implicit ale instanței creatoare) cu Universul. În același context, se cere subliniat faptul (demonstrat de mai mulți exegeți, între care Dumitru Irimia) că, în spațiul românesc, conștiința valorii ontologice a limbajului poetic se afirmă odată cu Eminescu, scriitorul având meritul de a fi înființat limbajul poetic românesc, ca „sistem de semnificare autonom” care „transcende limba română fenomenală (expresie a verbalizării lumii fenomenale) și recuperează stratul ei semantic de adâncime, acolo unde este adăpostită și uitată de limba de comunicare neutră perceperea originară a lumii” [14, p.36]. Opinia cercetătorului ieșean este confirmată de preferința lui Eminescu pentru cuvântul arhaic, cu o potențialitate semantică latentă, depozitar al vieții spirituale și ilustrând mai pregnant identitatea națională („Dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul său”).

Opțiunea eminesciană, deși orientată spre revigorarea stratutului arhaic al limbii și „convertirea” lui în limbaj poetic, își revendică totuși o valoare modernă, relevând, pe de o parte, „conștiința crizei moderne” a limbajului, care „decurge, așa cum susține Adrian Marino, din recunoașterea caracterului său polisemantic, profund ambiguu” [15, p.97-98], iar, pe de altă parte, tentativa de a depăși „criza”, prin adoptarea, succesivă, a celor două atitudini complementare pe care le implică: „nostalgia” după limbajul din epocile de gândire mitică („lume ce gândea în basme și vorbea în poezii” – *Venere și Madonă*) și „revolta” împotriva limbajului, asumându-și „lupta” cu acesta („să-ncercăm în luptă dreaptă / A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?” – *Scrisoarea II*). Prin acest efort creator și recuperator, poetul înscrie, potrivit lui Dumitru Irimia, „sub semnul universalității și al sacralului, identitatea cea adevărată a ființei profunde a poporului pe care îl reprezintă și căruia i-a consolidat la nivelul cel mai înalt conștiința și demnitatea națională” [14, p.29], iar, în consecință, coordonatele poetice instituite de Eminescu devin emblematice și definitorii pentru întreaga evoluție a poeziei românești, fapt recunoscut atât de critici, cât și de creatorii de mai târziu: „Mihai Eminescu este cel care ne-a pus în conștiință sămânța limbii naționale de la care toți ne tragem” (Nichita Stănescu).

Revendicându-se din „sămânța” poetică eminesciană, Grigore Vieru are atât conștiința valorii ontologice a limbii (și a limbajului poetic), cât și a rolului exercitat de Eminescu în afirmarea acestora: „O, graiule! Oglindă în care, ca o vie și roșie frunză, se vede sufletul nostru, cel necunten vibrând, la fel ca și flacăra gândirii noastre contopită aproape cu cea a frunzei de purpur!... Mișcătoare fereastră-n Univers prin care răzbate spre noi muzica sferelor de sus, tulburătoarea mireasmă de tei, fereastra pe care Eminescu pare să o fi uitat deschisă pentru vecii ca pe inima sa!” (Grigore Vieru. *Prefață* la volumul *Taina care mă apară*).

În consens cu idealul eminescian (circumscripție poetică vizionară și „modelului cosmologic platonician”) de a recupera, prin poezie, esența originară a limbajului și de a institui prin întremediu un univers sub semnul armoniei, poetul contemporan ilustrează predilecția pentru cuvântul arhaic, ce sedimentează sensuri mitice exemplare pentru ființa românească, idee confirmată, de pe poziții exegetice, de Mihai Cimpoi, care îl definește pe Vieru ca „un poet al *originarității*, al *originarității* limbii constituite din cuvinte-arhetipuri” [5, p. 8], și de Theodor Codreanu, care vorbește, pe urmele cercetătorului basarabean, despre un „*hermetism al arhetipurilor*” (subl. Th.C.) în creația viereană [10, p.80].

Întoarcerea spre primordialitatea limbajului poetic (ilustrată de Eminescu și Vieru) se cere corelată și cu viziunea orfică, în sensul în care spiritul creator râvnește (re)instaurarea armoniei lumii prin limbaj poetic (ca simbioză între *Logos* și *Melos*). Vorbim, astfel, despre o prezență implicită a orfismului în sensibilitatea eminesciană și viereană (ca temei al afinităților de viziune în creația acestora), care nu trebuie confundată (deși coexistă) cu referințe explicite la *arhetipul orfic* (arhetip „cultural” în tipologia operată de Corin Braga, „invariant artistic”, „model recurent”, „*topos* sau *locus*” [16, p.249]). Deși în creația celor doi autori sunt suficiente actualizări ale schemei mitice a lui Orfeu, subsumate temei creației și a destinului creator, viziunii asupra iubirii și a morții etc., nu trebuie neglijate reflexele *orfismului* în textura lirică a celor doi poeți, conceptul (investit cu valențe religioase, filosofice și literare) având în plan poetic câteva semne definitorii: „lirism pur” [17, p.50], „armonie poetică” și „cantabilitate a versului” [18, p.89]. Acestea din urmă nu sunt determinate de structura armonioasă a versurilor, ci se manifestă, cum opinează pertinent Margareta Curtescu, „în profunzimile textului, la nivelul subiacent al cuvântului, ale cărui funcții ordonatoare se rezumă la *armonizare și construire*” [17, p.52].

Astfel, orfismul definește o viziune ordonatoare asupra universului, ca temei pentru crearea unui univers poetic sub semnul sacralității și al armoniei originare, cuvântul poetic (asociat frecvent în creația celor doi autori cu *cântul/cântecul*) încercând să capteze și să reproducă esența muzicală a cosmosului („muzica sferelor”), refăcând, astfel, legătura dintre Eu și Univers. Evident, în opera eminesciană viziunea orfică este în corelație cu „modelul cosmologic platonician” (Ioana Em. Petrescu), ca model poetic și ontologic „adoptiv” ce conturează armonia cosmică și consubstanțialitatea ființei cu Universul. Semnificativă în acest sens este mutația semnalată de cercetătorul Dumitru Irimia în creația lui Eminescu: de la „*cântec*-metaforă a creației poetice, pe linia cântărețului aed și/sau a poeticii reflectării” la „*a cânta/cântec* – expresie a armoniei muzicale – principiu al limbajului poetic în funcție ontologică, prin asumarea în complementaritate a condiției limbajului mitic” [14, p.360], care pune în evidență orfismul de fond al operei eminesciene, corelat cu viziunea ontopoetică (raportul ființei cu Lumea și raportul creatorului cu limbajul).

Ca și în opera lui Eminescu, unde termenii *cântec*, *cântare*, *cânt*, *a cânta* definesc mitopoetica din prima etapă de creație, relevând consubstanțialitatea dintre *limbaj poetic* și *cântare* („Voit-am a mea limbă să fie ca un râu / D-eterună mângâiere... și blând să fie cântu-i”. *Icoană și privaz*), universul poetic vierean este dominant de *cântec* (regăsit, explicit, într-un larg repertoriu de texte: *Cântecul mamei*, *Cântec de leagăn pentru mama*, *Alt cântec*, *Cântec de dragoste*, *Cântec pentru femeie*, *Cântarea copilăriei*, *Cântecul* ș.a), ca expresie a viziunii armonioase asupra Universului și liant ce favorizează comunicarea eului cu acesta. Orfismul vierean își revendică aceeași valoare compensativă, poetul contemporan (confruntat cu o serie de rupturi: etnică, culturală, ontologică) proiectând un spațiu al intimității securizante și râvnind, ca și precursorul, (re)instaurarea armoniei organice a ființei cu Lumea.

Prin *cântec* este mărturisită relația cu primordialul („Mai caut și azi anii copilăriei / Într-un cântec frumos. / Cu cine oare, / Cu cine oare / S-a jucat Dumnezeu / În copilăria Sa?!”), esența orfică a lumii și a propriei ființe creatoare („Locuiesc la marginea / Unui cântec”), consubstanțialitatea cu ființa iubită („Glasul sângelui meu / cu glasul sângelui tău nuntind / Alcătuiesc cântarea cea mai măreață” – *Cântec de iubire*), dorința de a integra prin incantație ființa mamei în cosmosul armonios („Ușoară, maică, ușoară / C-ai putea să mergi călcând / Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ” – *Făptura mamei*), idealul reîntregirii neamului („Se

aud pașii copiilor / De pe malul cel stâng al Prutului / Dânduind desculți / Pe podul de aur / Al Cântecului tău" – *Cântecul*), dănuirea ființei naționale („Câtă Țară e-n cântecul tău, / Atâta vom trăi" – *Focul*), dorul de moarte ca intuiție superioară a revenirii la originar („Prin mine un cântec de dor / A trecut chiar acu. / Eu am țară unde să mor, / Tu nu, tu nu" – *Prin mine, un cântec*) și chiar relația cu Divinitatea („Te caut, Doamne, de-o viață. / De-o viață / Caut ființa Ta. Nu știam / Că sălășluiești / În cântecul nostru" – *Te caut, Doamne*).

Constituind „o formă esențială de reprezentare orfică" [Margareta Curtescu, p.85], *cântecul poetic* (vierean) tinde să surprindă, la fel ca în poezia populară sau cea eminesciană, ritmurile armonioase, muzicale ale naturii. El reprezintă, prin urmare, un corespondent al limbajului/muzicii Universului, în timp ce poezia „sunt copiii naturii" (Grigore Vieru). Semnalăm, în acest sens, „*convertirea lăuntrică a lumii din afară*" [19, p.10] invocată de George Popa cu referire la creația lui Eminescu, dar valabilă și pentru lirica lui Grigore Vieru, căci mișcarea armonioasă a naturii viereane este purtătoare de fior interior, devenind, ca și la precursor, substanță sufletească: „Curând / Va răsa soarele / Gol, rourat. / Spice l-or înveli, / Ramuri l-or coperi. // Curând / Va asfinți soarele / Și va avea îndureratul / Meu chip. Ape îl vor sorbi, / Pământul l-or coperi" (*Ce tânără ești!*).

În creația ambilor scriitori, cântecul (expresie a actului creator de sorginte transcendențială) își revendică și o valoare ordonatoare, instaurând un *Cosmos* armonios în locul *Haosului*: „Nu există graniță / Prin care Cântecul / Nu ar putea să răzbată, / Cântecul tău care este / O răzbunare a frumuseții pe urâtenie" (*Cântecul*). La Eminescu, această valență a cântecului/poeziei este figurată în *Epigonii*, unde predecesorii (situați într-un spațiu orfic dominat de „râuri de cântări") au reușit să creeze, prin forța întemeietoare a Logosului, „o lume nouă pe-astă lume de noroi".

Edificarea unui univers sub semnul cântecului implică raportarea eului la sine ca instanță creatoare. Drept consecință, viziunii mitice, armonioase a eului vierean asupra Universului îi corespunde ipostaza poetului-cântăreț din poezia *Logosul și muzica* (corespondentul bardului eminescian din *Ondina* sau a Poetului din *Odin și Poetul*), conștient de propriul statut creator („Eu, Doamne, lucruri / Știu că n-am făcut prea multe. / De Tine am / Tot rezemat cuvintele") și de misiunea sa – cea de a descinde într-un spațiu mito-poetic de esență arhaică/orfică („din muzică / Și din stravechi cuvinte"), pentru a (re)descoperi armonia, sacralitatea și misterul *Logosului* („Le-am învățat tăcerea Ta / Să o asculte / Și-asupra tainelor / Să nu ridice bâta") și a-i restitui puritatea inefabilă, muzicală („Și plânsură de bucurie / Când aflară / Că sunt cuvinte românești / Și pot să cânte"). Astfel, eul creator vierean recuperează, în spirit eminescian, esența originară a limbii prin intermediul limbajului poetic, generând acea „simplitate" revelatorie a poeziei.

Atestăm în creația celor doi autori și o asumare conștientă a statutului orfic, proclamat de romantici ca „arhetip al poetului dintotdeauna" [18, p.86]. În opera lui Eminescu acesta este conturat prin două ipostaze: *instanță creatoare* înzestrată cu har ordonator și *tribun/profet* al neamului care „deșteaptă" spiritele. Acestea sunt definite de exegeza în opoziție – Margareta Curtescu le consideră „aproape antitetice" [17, p.66], iar Dumitru Irimia semnalează un dialog „tensionat" între cele două manifestări ale ființei poetice eminesciene: „(1) poetul – voce a propriului neam, «profet al luminii», în interiorul relației poet-ființă națională, și (2) poetul orfic, în interiorul relației ființa umană (creatoare) – Ființa lumii" [14, p.88].

Revendicate din însuși nucleul mitului orfic, în care eroul apare ca „*ființă superioară, dotată cu har divin ordonator, și om bătut de pasiuni, subordonat destinului*" [17, p.47], ipostazele menționate sunt, mai degrabă, complementare (atât la Eminescu, cât și la Vieru), în contextul în care imaginea *poetului* este concepută de ambii creatori ca fiind circumscrisă, deopotrivă, trăirii tensionate a *dramei ființiale și istorice*, așa cum sugerează figura simbolică a lui Mureșanu din *Epigonii* („Cheamă piatra să învie ca și miticul poet /.../ Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet") sau „alcătuirea" emblematică a *poetului* în viziune viereană („Ciudată-alcătuire – / Tribunalul și ascetul – / Acest, ah, duh al vieții / Ce îl numim poetul. / El are-un fel de harpă / Cu strune luminoase / Din raza dimineții / Și din străbune oase"). Ca urmare, poezia devine atât un act revelator al ființei („rostire esențială, adică sacră, a ființei", cum afirmă Mihai Cimpoi cu referire la Vieru [5, p.153]), cât și substanță ordonatoare, reinstauratoare de echilibru (inclusiv în plan istoric), constituind un spațiu al existenței orfice prin excelență și însăși rațiunea de a fi a creatorului („De fapt, /nici nu sunt om, / ci pur și simplu /poezie...").

În concluzie, putem afirma că existența unui fond imaginar latent și impactul „orizontului spațial inconștient" au determinat actualizarea/resemantizarea, în opera lui Grigore Vieru, a unui inventar de elemente spațiale definitorii pentru spiritualitatea românească, dar consacrate poetic de Eminescu (ceea ce creează „senzația de revenire a precursorului"), care nu afectează însă individualitatea universului poetic vierean – unul

al simplității primare și al intimității securizante, deschis spre cosmic/eternitate/absolut. În același timp, orfismul de fond al liricii celor doi autori constituie un temel al afinităților de viziune privind raportul ființei cu Lumea și a creatorului cu limbajul. Reușind să surprindă zone și intuiții mabisale, să proiecteze universuri sub semnul armoniei, creația celor doi autori exercită o puternică de fascinație asupra cititorului, care definește inefabilul mării poezii dintotdeauna.

Referințe:

1. BLOOM, H. *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei* / Traducere și note de Rareș Moldovan. Pitești: Paralela 45, 2008.
2. JUNG, C.G. *În lumea arhetipurilor* / Traducere din limba germană, prefață, comentarii și note de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Jurnalul Literar, 1994.
3. BLAGA, L. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 2011.
4. TONOIU, V. *Ontologii arhaice în actualitate*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
5. CIMPOI, M. *Grigore Vieru. Poetul arhetipurilor*. Chișinău: Prut Internațional, 2005.
6. ELIADE, M. *Mitul eternei reînțoarceri. Arhetipuri și repetare* / Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu. București: Univers Enciclopedic, 1999.
7. PETRESCU, I. *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*. București: Universal Dalsi, 2000.
8. BACHELARD, G. *Poetica reveriei* / Traducere de Luminița Brăileanu, prefață de Mircea Martin. Pitești: Paralela 45, 2005.
9. POPA, G. *Eminescu sau dincolo de absolut*. Iași: Princeps Edit, 2011. 510 p.
10. CODREANU, Th. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. București-Chișinău: Litera Internațional, 2004.
11. ELIADE, M. *Imagini și simboluri: Eseu despre simbolismul religios*. București: Humanitas, 1994.
12. BOIA, L. *Istorie și mit în conștiința românească*. Ediția a II-a. București: Humanitas, 2011.
13. JENNY, L. *Rostirea singulară* / Traducere și postfață de Ioana Bot. Prefață de Jean Starobinski. București: Univers, 1999.
14. IRIMIA, D. *Studii eminesciene* / Ediție întocmită de Ioan Milică și Ilie Moisuc. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2014.
15. MARINO, A. *Dintr-un dicționar de idei literare* / Ediție întocmită de Florina Ilis, Rodica Frențiu. Cluj-Napoca: Argonaut, 2010.
16. BRAGA, C. *De la arhetip la anarhetip*. Iași: Polirom, 2006.
17. CURTESCU, M. *Eternul Orfeu. Reflexe ale mitului orfic în poezia românească*. Chișinău: Știința, 2005.
18. LATEȘ, Gh. *Mihai Eminescu – orfism și gnomism*. Iași: Junimea, 2001.
19. POPA, G. *In principio fuit Eminescu*. Iași: Panfilius, 2013.

Prezentat la 10.09.2016